

TAUTODAILĖ

JUOSTOS

Juosta tai seniausias lietuvių sodiečių raštuotas, siauras audeklas. Jau priešistoriniais laikais juostos buvo vartojamos persijuoti kailiniams ir audžiamos spalvotos, raštuotos, iš lininių, kanapinių ir vilninių gijų. Kiekvienos mergaitės svajonė buvo išsiausti spalvingą ir sudėtingais raštais juostą. Ši audimo meną išmokdavo iš vyresniųjų. Jaunos mergaitės, ganydamos bandą, primityviu būdu ir be jokių įrankių audė juostas: vieną metmenų galą prisirišdavo prie juosmens, o antrą užnerdavo ant kojos nykščio. Juostas pindavo, vydavo, ausdavo ir raštus rinkdavo vien rankų pirštais. Užbaigtas juostas vyniodavo į ritulėlius ir laikydavo kraitelytėse – mažose pintose skrynutėse arba kraitinių skrynių prieskryniuose. Juostos būdavo vartojamos drabužiams susijuoti, liemenėlėms suvarstyti, mergaičių ir moterų galvos papuošalams: graiželiams, klosteliams bei rangams puošti, prijuosčių juosmens raiščiams, keliaraiščiams, šiaudinių skrybėlių raiščiams, kaklaraiščiams, lauknešeliams parišti, lopšiams pakabinti ir dovanoms vestuvių apeigose.

Senovėje rinktinių ir kaištyinių juostų dugnui vartojo balintus arba nebalintus lininius siūlus, o raštui švelnių spalvų vilnonius, augaliniiais dažais dažytus. Vėliau atsiradus pirktinėms gijoms, jų spalvos buvo ryškesnės ir įvairesnės. Lietuvių liaudies menui būdinga juosta yra išausta iš namie verptų gijų.

Juostų rūšys. Lietuviškos juostos skirstomos pagal audimo techniką pintines, vytines, austines, kaišytines, rinktines ir dvinytai ripsu austas dimines-įrinktines.

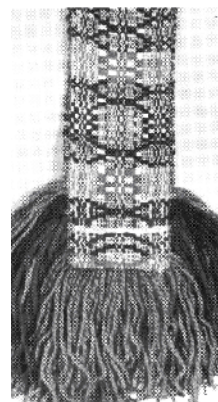
Rinktinė juosta, žirgelių raštas
Kapsai. XIX a. pabaiga

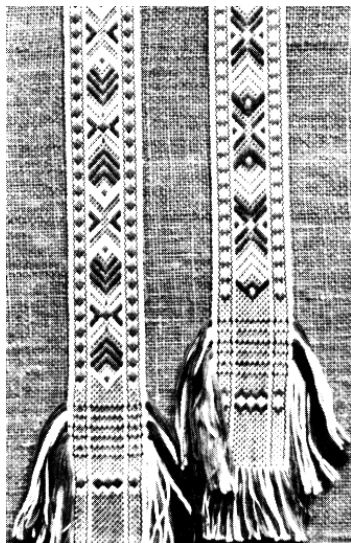
Aukštaičių apipintinė juosta
XX a. pradžia

Aukštaičių pintinė
kaklajuostė. XX a. pradžia

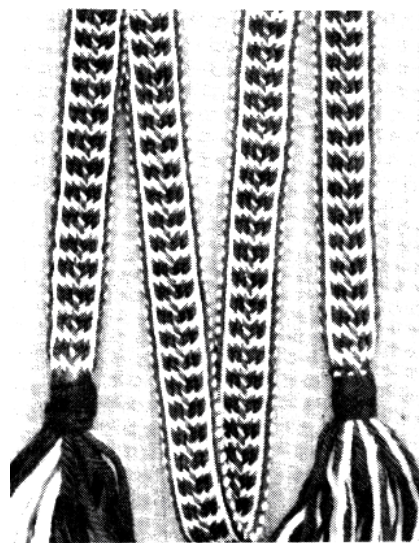
Diminė juosta. Džūlija.
Audė A. Tamošaitienė

Kairėje - Zanavykų apylinkės trijų raštų rinktinė juosta

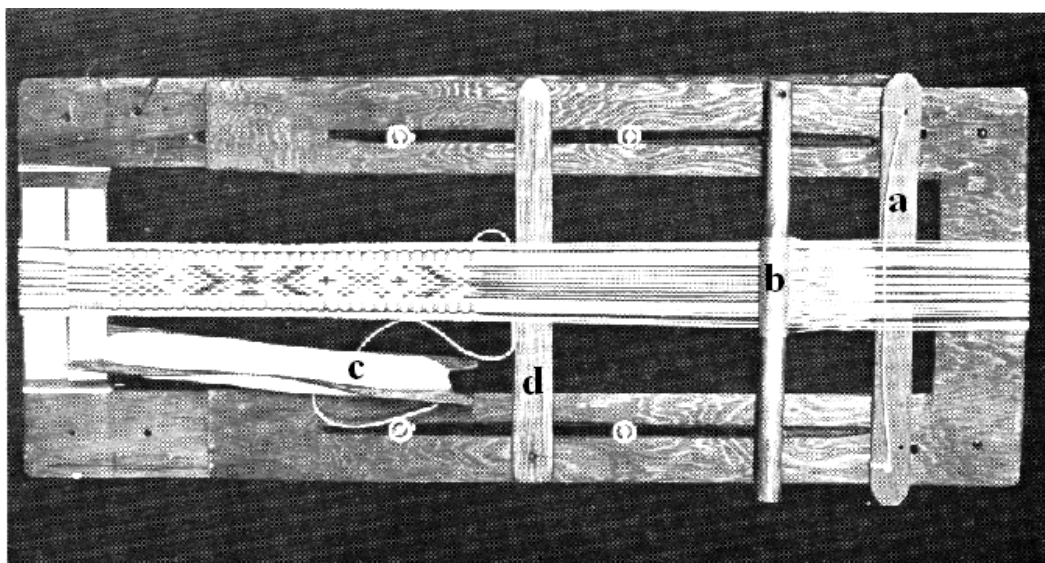

Apylinkės kaišyta juosta.
Audė A. Veselkienė.

Vytinė - lentelinė juosta. Dabartinė
Audė A. Veselkienė.

Pintinės juostos. Pintinės juostos buvo labiausiai paplitusios Aukštaitijoje. Šių juostų metmenims buvo vartojami įvairiaspalviai vilnoniai arba lininiai siūlai. Ataudas buvo sudaromas iš tų pačių metmenų, juos perpinant. Šios juostos buvo pinamos paprastu dvinytiniu, ripsiniu ir ruoželinu būdu, padalinus plotį pusiau ir pinant iš vidurio į kraštus, ir vėl atgal. Pynimui juostą pririšama prie pastovaus daikto ir pinama tik pirštais.

Rėmelis juostoms austi: a - skala b - nytelės c - šaudyklė d - medinis peilis

Tinklinės juostos pinamos vien tik iš vilnionių arba lininių metmenų, siūlų persukimo būdu.

Apvalios pintinės juostos. Pluoštas lininių siūlų arba virvutė apipinama įvairių spalvų vilnoniais siūlais.

Vytinės juostos. Šios juostos audžiamos su lentutėmis, kurių kampuose yra skylės metmenų

siūlams perverti. Metmenys – vilnoniai arba lininiai siūlai. Ataudai – lininiai arba medvilniniai siūlai.

Austinės juostos audžiamos staklėse dimais per keturias nytis, katpėdėlėmis ir kitais smulkiais raštais. Metmenys – lininiai arba medvilniniai siūlai. Ataudai dugnui – lininiai arba medvilniniai, raštui – vilnoniai siūlai. Senovėje šias juostas vartojo suvystytų kūdikių perrišimui ir vyriškų tautinių drabužių susijuosimui.

Kaišytinės juostos užtinkamos Dzūkijoje ir jos artimose apylinkėse. Metmenys – lininiai arba medvilniniai siūlai. Audžiama dvinytu – ripsu, o raštas kaišomas atskiru vilnoniu siūlu: žvaigždutėmis, dobilėliais, eglutėmis ir kitokiais motyvais.

Rinktinės juostos audžiamos dviejų rūšių metmenimis: dugnui – lininiai arba medvilniniai, o raštui – vilnoniai vienspalviai arba dvispalviai siūlai.

Įrankiai. Siauros juostelės apmetamos ir audžiamos ant knygos arba pailgos lentelės. Platesnės ir ilgesnės juostos apmetamos ant kėdės ar stalo kojų ir audžiamos prisirišus prie juosmens. Juostos dažniausiai audžiamos ant rėmelių arba nytiniu skieteliu. Rėmeliai gali būti įvairių formų ir dydžių. Vienas rėmelių galas yra slankiojantis, nes juo įtempiami ir atleidžiami metmenys kaištukais arba varžteliais. Pačius paprasčiausius rėmelius galima padirbti iš dviejų varžtais sujungtų lentelių.

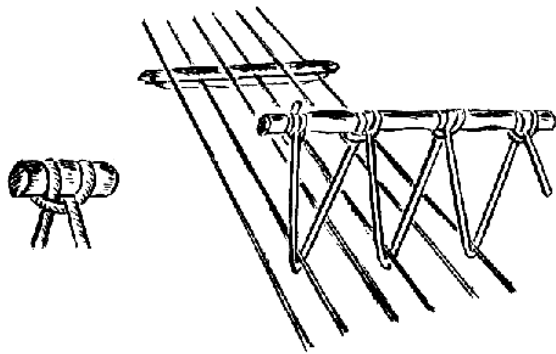
Juostos apmetimas ant rėmelio. Rėmeliai prailginami pagal pageidaujamą metmenų ilgį ir sutvirtinami varžtais. Juosta apmetama aplink rėmelį iš kairės pusės. Pagrindinė taisyklė – du siūlai dugnui, vienas siūlas raštui.

- o – balti dugnui
- – raudoni raštui
- x – mėlynai slankstukams

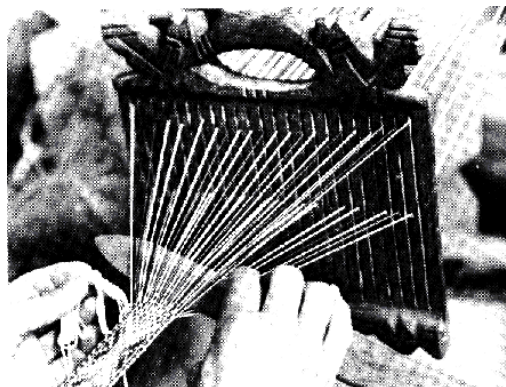
Metmenų tvarka, pvz.: 1) 4 balti siūlai, 2 raudoni – dryžiukui, 1 baltas, 1 mėlynas ir t.t. iš eilės, arba 2) apmetami visi baltieji dugno siūlai, paliekant tarpelius dryžiukams, slankstukams ir rašto siūlams. Tarpeliai pripildomi atitinkamais spalvotais siūlais.

Dugno ir rašto metmenys sugrupuojami į dvi dalis: lyginius ir nelyginius. Nelyginiai – iškeliami ant skalos **a**, o lyginiai – parišami piemenų mazgu atskiromis nytelėmis **b**. Svarbu, kad visos nytelės būtų vienodo ilgio. Skalą ir nyteles pakeliant bei nuleidžiant, susidaro žiotys. Per jas perkįsama šaudyklė **d** su apvyniotais ataudų siūlais.

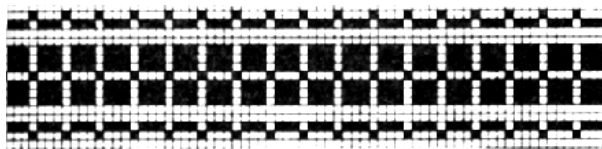
Mediniu peiliu **c** prispaudžiami ataudai. Dvinytu būdu užaudžiama juostos pradžia. Raštas renkamas: kairiosios rankos pirštais prilaikomi sudarytų žiočių metmenys, dešiniąja ranka laikomas medinis peilis, kuriuo išrenkamas spalvotų siūlų raštas, t.y. paliekami spalvoti rašto siūlai paviršiuje – piešinyje tamsūs langeliai, o nereikalingi – piešinyje šviesūs langeliai – nuleidžiami žemyn. Tokiu nesudėtingu būdu audžiamos įvairaus platumo juostos.

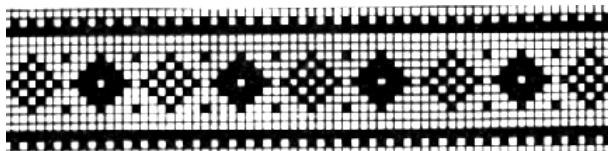
Nytelēms rišti mazgas

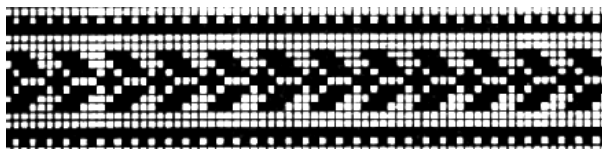
Nytinis skietelis

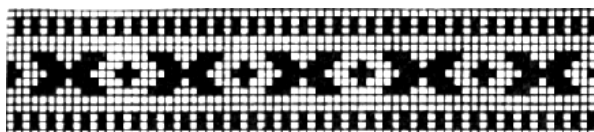
Langeliai

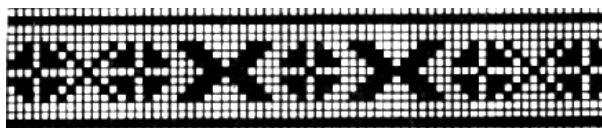
Spurgeliai

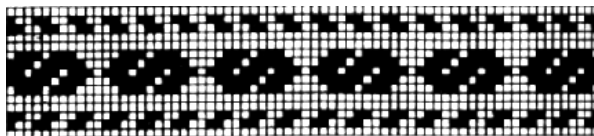
Eglėlės

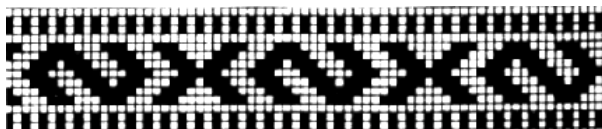
Nageliai

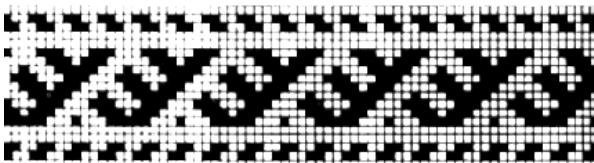
Dobilėliai

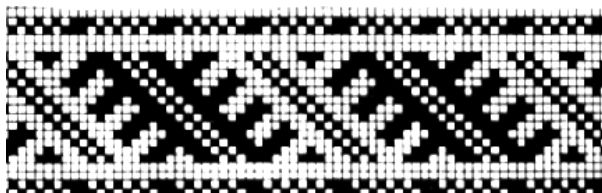
Ąselės

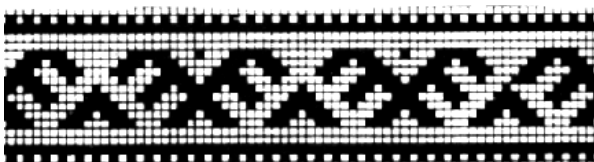
Ąselės

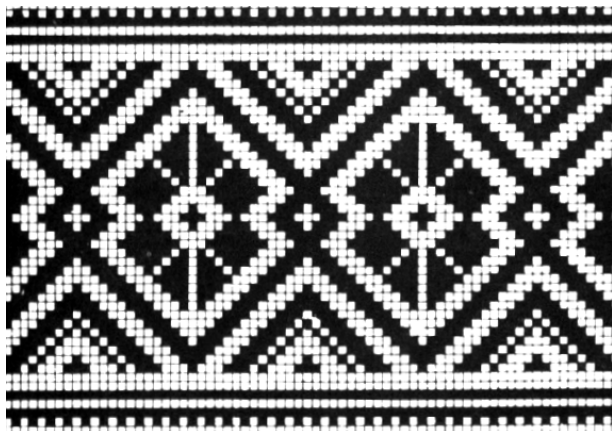
Grėbleliai

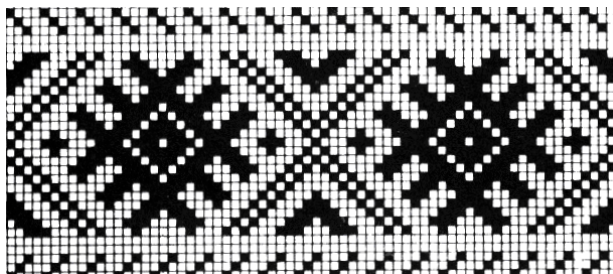
Dvigubi grėbleliai

Žirgeliai

Žvaigždutės

Reketėliai

Juostų raštai paimti iš A. Tamošaičio knygos „Sodžiaus Menas“ IV Juostos.

Juostų pavadinimus pateikė A. Tamošaitis

Augalinis dažymas. Augaliniai dažai gaminami iš šakų, lapų, pumpurų, šakelių, šaknų, sėklų, uogų, lukštų, žiedų ir medžių žievės. Augaliniais dažais tinka dažyti natūralūs siūlai: vilnoniai, šilkiniai, medvilniniai, lininiai ir kanapiniai. Prieš dažant vilnonius ir šilkinius siūlus, reikia išplauti jų natūralius riebalus šiltame muilo vandenyje ir gerai išskalauti. Spalvų įtvirtinimui siūlai yra virinami su chemikalais, prieš dažant, bedažant arba po dažymo. Vartodami skirtingus chemikalus, išgauname ir skirtingas spalvas. Tačiau kai kurie augalai, kaip rūgštytės, nudažo siūlus ir be chemikalų.

Iš pienės lapų ir žiedų gauname purpurinę, o iš jos šaknų – violetinę spalvą.

Beržo lapai su alūnu nudažo siūlus geltonai, beržo šakelės su alūnu – gelsvai žaliai, o beržo žievė – rudai.

Klevo žievė su geležies sulfatu siūlus nudažo nuo pilkos iki purpurinės spalvos, o su alūnu – samaninė spalva.

Svogūnų lukštais su alūnu ir cinu išgauname oranžinę spalvą, o su chromu – žalvarinę geltoną, su alūnu ir geležies sulfatu – samaninę.

Mėlynių uogos su alūnu nudažo siūlus nuo mėlynos iki violetinės spalvos.

Dilgelės su alūnu – žalsvai geltona spalva.

Alyvmedžio uogos su druska nudažo mėlynai, o su alūnu – šviesiai violetine spalva, su chromu – nuo violetinės iki purpurinės spalvos, o alyvmedžio lapai su alūnu – žaliai.

LIETUVIŲ LIAUDIES MENAS

Liaudies menu vadiname sodiečių – liaudies žmonių senoviškus dirbinius, kurie buvo gaminami praktiškais gyvenimo reikalais ir tautiškai būdingi savo įdomia išvaizda, savitais raštais arba darniomis spalvomis. Keičiantis gyvenimo sąlygoms, tie dirbiniai, kaip „senoviški“, išėjo iš mados ir pasidarė muziejiniais eksponatais. Nežiūrint sodiečių liaudies meno dirbinių primityvaus darbo, tie kūriniai yra vertinami dėl jų savitų formų, o taip pat nuoširdaus meniško bei kūrybingo atlikimo. Liaudies meno dirbinių kopijų bei jų pamėgdžiojimo negalima vadinti tikruoju liaudies menu. Lietuvoje liaudies meno

kūryba pasibaigė XIX a. pabaigoje.

Visas kitas lietuvių grynosios ir taikomosios dailės šakas (tapyba, skulptūra, architektūra, baldai, rankdarbiai, audiniai), kurios turi būdingus tautinės kūrybos bruožus, vadiname tautodaile arba tautine lietuvių daile. Taigi lietuvių liaudies menas yra tik senovės sodiečių dirbiniai, o tautodailė apima visas dailės šakas, kurių formos ir raštai būdingi lietuvių liaudies menui,

Pagal nusistovėjusius tarptautinius nuostatus visą liaudies meną skirstome į įvairias šakas: architektūrą, skulptūrą, tapybą, ražinius, margučius, medžio dirbinius, baldus, metalo dirbinius, keramiką bei įvairius audinius; kitaip sakant, visus dailiuosius rankų dirbinius, kuriuos sodiečiai kūrė patys savo gyvenimo reikalam.

ARCHITEKTŪRA

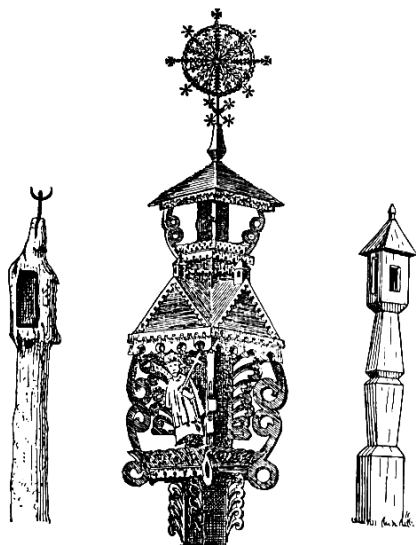
Lietuvių religinė architektūra yra labai savita. Sodiečių statytos medinės bažnytėlės, varpinės ir kapinių koplyčios pasižymi būdinga išorine ir savita vidine architektūra: pertvaromis, arkomis, kolonimis ir įvairiais medžio išpaustinėjimais, t.y. ornamentika.

Klėtėlė

Gonkos

Stogstulpis

Kopylstulpis

Stogstulpis

Rūpintojėlis (Medžio skulptūra)

Kita labai turtinga liaudies mažosios architektūros sritis — tai mediniai kryžiai, stogastulpiai ir

koplytstulpiai, kurie buvo statomi kapinėse, pakelėse bei sodybose. Jie pasižymi dideliu architektūriniu formų įvairumu, išpjaustinėtų ornamentų turtingumu bei nepaprastu grožiu. Tai liudija sodiečių didelį estetinį pajautimą.

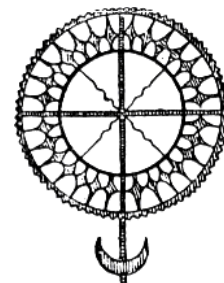
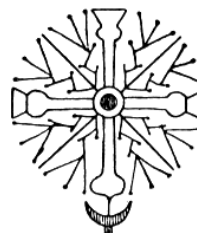
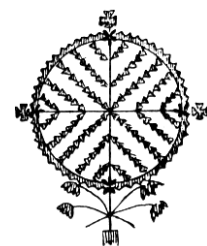
Kiti lietuvių sodiečių architektūros paminklai yra jų ūkiški trobesiai. Itin įdomios yra klėtys su prieklėčiais, kolonėlėmis, langeliais ir įmantriais kiaurapjūviais raštais. Gyvenamų namų stogų galai buvo puošiami žirgeliais. Durys ir langinės mozaikiniu būdu sudėliotomis lentelėmis bei įvairiais išpjaustinėjimais. Kiti ūkio trobesiai, kaip antai, tvartai arba klojimai, buvo mažai ornamentuoti, bet pasižymėjo sienų ir stogų savitomis proporcijomis, nuleistais stogais bei įdomiais statybiniais planais.

SKULPTŪRA

Lietuvoje buvo labiausiai paplitusi religinė skulptūra — iš medžio išdrožti dievuliukai, įstatyti į koplytėles ir kryžius. Būdingiausi iš jų — rūpintojėlis, šv. Jonas, šv. Izidorius, šv. Jurgis. Tik kai kurie iš tų dievukų buvo natūralaus dydžio, daugelis iš jų labai maži; vienų paviršius — natūralaus medžio, kitų — nuspalvintas. Devyniolikto šimtmečio pabaigoje paprotys statyti kiemuose, pakelėse, kapuose medines koplytėles ir kryžius su dievukais visiškai išnyko, bet tūkstančiai tų statulėlių yra surinkta į muziejus ir privačius rinkinius, kurie liudija lietuvių sodiečių nagingumą ir kūrybingumą.

LIAUDIES RAIŽINIAI

Gabūs sodžiaus amatininkai lentoje raižydavo šventųjų gyvenimo ir kitus vaizdus, tuo būdu pagamindami lentinę-medinę „klišę“. Ją ištepę juodu dažu, atspausdavo popieriuje ir teptuku paspalvindavo.

Kryžmos

Šv. Kazimietas (medžio raižinys)

METALO DIRBINIAI

Kaimo kalviai ne tik pakaustydavo arklius, apkaldavo metalu ratus, roges, bet kūju ant priekalo nukaldavo įvairius įrankius, žvakides, žibintus bei įvairius metalinius papuošalus. Dideliu kruopštumu

buvo apkaustomos kraitinės skrynios: jų kampai aplankstomi iškarpyta skarda, užrakto skylė papuošiama širdies, vainiko ar kitokiais ornamentais. Kartais visą skrynią puošdavo skardinės ornamentuotos juostos. Vieni iš pačių gražiausių metalo dirbinių yra geležinės kryžių viršūnės: saulės, mėnuliai, žvaigždės, kryžmos. Meniškoji kryžma apvainikuodavo stogastulpį, koplytstulpį ar kryžių. Kryžmose yra daug senosios lietuvių religijos ir krikščioniškosios simbolikos.

TAPYBA

Lietuvių liaudies tapyba nebuvo gausi. Nedidelėse nutapytose medžio lentose jie vaizdavo šventųjų gyvenimą. Tapiniai pasižymėjo primityviu figūrų ir objektų braižu bei savitu spalvinimu.